

Педагогічні науки

УДК 378

Марущак Богдан Олегович

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Marushchak Bohdan

*Holder of the second (Master's) Level of higher Education
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Service of Ukraine*

**ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
КЕРІВНИКА ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ:
ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ, ЗНАЧЕННЯ
ON SOME ASPECTS OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF
THE HEAD OF THE STATE BORDER PROTECTION AUTHORITY:
CONCEPTS, STRUCTURAL ELEMENTS, MEANING**

***Анотація.** Комунікативна компетентність є важливою складовою частиною професійної підготовки керівників державних органів і включає в себе здатність до ефективного спілкування, вирішення конфліктів, формування команд і взаємодії з іншими структурами. У контексті сучасних викликів, таких як зростання міграційних потоків, терористичні загрози, транснаціональна злочинність і кіберзагрози, значення цієї компетенції набуває ще більшої ваги.*

Розвинуті комунікативні навички допомагають не тільки ефективно організовувати внутрішню роботу в державних органах, але й сприяють зміцненню міжнародного співробітництва, зокрема через двосторонні та багатосторонні угоди в сфері прикордонної безпеки.

Необхідність проведення дослідження обумовлена потребою керівників адаптуватися до нових умов праці, які вимагають не лише професійних знань і навичок, але й здатності ефективно взаємодіяти з підлеглими, колегами та представниками інших державних установ.

Науково-теоретичну основу для написання статті склали роботи таких дослідників, як О. Барабанищikov, Л. Барановська, В. Вдовюк, Л. Виготський, О. Волобуєва, І. Грязнов, О. Діденко, Л. Карпова, С. Крук, О. Мисечко, В. Назаренко та інших.

Проте серед наукових публікацій переважають дослідження, які охоплюють окремі аспекти розвитку комунікації. На нашу думку, робіт, які б детально аналізували розвиток комунікативної компетентності керівників державних органів, недостатньо. Актуальність, науково-теоретична та практична значущість цієї проблеми, а також її недостатнє дослідження стали основними причинами вибору цієї теми для роботи.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, керівник, службово-ділове спілкування, професійність.*

Summary. *Communicative competence is an important component of the professional training of heads of state bodies and includes the ability to effectively communicate, resolve conflicts, form teams and interact with other structures. In the context of modern challenges, such as the growth of migration flows, terrorist threats, transnational crime and cyber threats, the importance of this competence becomes even more important.*

Developed communication skills help not only effectively organize internal work in government agencies, but also contribute to strengthening international cooperation, in particular through bilateral and multilateral agreements in the field of border security.

The need to conduct research is due to the need for managers to adapt to new working conditions, which require not only professional knowledge and skills, but also the ability to effectively interact with subordinates, colleagues and representatives of other state institutions.

The scientific and theoretical basis for writing the article was made by the works of such researchers as O. Barabanshchikov, L. Baranovska, V. Vdovyuk, L. Vygotsky, O. Volobuyeva, I. Gryaznov, O. Didenko, L. Karpova, S. Kruk, O. Mysechko, V. Nazarenko and others.

However, scientific publications are dominated by studies that cover certain aspects of the development of communication. In our opinion, there are not enough works that would analyze in detail the development of communicative competence of heads of state bodies. The relevance, scientific-theoretical and practical significance of this problem, as well as its insufficient research, became the main reasons for choosing this topic for work.

Key words: *communicative competence, manager, service-business communication, professionalism*

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про Державну прикордонну службу України» передбачено, що Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) є правоохоронним органом спеціального призначення, на яку покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [1, ст. 1, 6].

Положенням про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.11.2018 № 971 задекларовано, що орган охорони державного кордону є основним органом у загальній структурі Держприкордонслужби, що безпосередньо виконує поставлені перед Держприкордонслужбою завдання щодо забезпечення недоторканності

державного кордону України та бере участь в охороні суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, а також здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України.

А прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою Держприкордонслужби, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, здійснення в установленому порядку адміністративно-юрисдикційної діяльності, прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів), охорона та захист пунктів пропуску через державний кордон України, припинення у взаємодії із з'єднаннями, військовими частинами (підрозділами) Збройних Сил України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, відповідними правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України. Під час дії воєнного стану прикордонні загони в установленому законом порядку можуть залучатися відповідними органами військового управління Збройних Сил України до ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту, відсічі збройній агресії проти України. [2, п. 2, 7].

Це означає, що якість виконання професійних обов'язків та результати службової діяльності прикордонників можуть безпосередньо впливати на національну безпеку країни та реалізацію конституційних прав осіб, які перетинають державний кордон.

У сучасних умовах забезпечення національної безпеки та охорона кордонів є одними з головних завдань кожної держави. Успіх у виконанні цих завдань значною мірою залежить від ефективного управління, яке, в

свою чергу, базується на високому рівні комунікативної компетентності керівників органів охорони державного кордону [3, с. 213].

Для уточнення сутності комунікативної компетентності керівників ДПСУ різного управлінського рівня у службово-діловому спілкуванні В. Назаренком у своєму дисертаційному дослідженні було запропоновано поняття «комунікативна компетентність керівника ДПСУ у службово-діловому спілкуванні», а саме – це інтегральне особистісне утворення, яке зумовлює свідоме ставлення до діалогічної взаємодії в процесі службово-ділового спілкування з окремими людьми та їх групами і забезпечує його конструктивну побудову в звичайних і екстремальних умовах діяльності [4, с. 12].

Комунікативна компетентність є важливою частиною професійної підготовки керівників і включає в себе здатність до ефективного спілкування, вирішення конфліктів, формування команд і співпраці з іншими структурами. В умовах сучасних викликів, таких як збільшення міграційних потоків, загрози тероризму, транснаціональна злочинність та кіберзагрози, значення цієї компетентності набуває ще більшої важливості.

Високий рівень комунікативних навичок не лише забезпечує ефективну організацію внутрішньої роботи в органах охорони державного кордону, але й сприяє розвитку міжнародної співпраці, зокрема через двосторонні та багатосторонні угоди в сфері прикордонної безпеки.

Незважаючи на те, що сучасні керівники у переважній більшості є кваліфікованими спеціалістами, багатьом з них бракує необхідного рівня комунікативної компетентності, що виявляється у помилках при формулюванні відповідальних завдань, виборі оптимального стилю комунікування, нездатності попереджати і вирішувати конфлікти тощо.

Проблема неефективних комунікацій, що є причиною більшості міжособистісних і внутрішньо особистісних конфліктів, привертає увагу до питання комунікативної компетентності фахівців. Розвиток

компетентності сприятиме усуненню недоліків професійно-комунікативної діяльності, стане запорукою високого рівня професійної майстерності.

Зазначаємо, що у сьогоденні складних умовах військової служби дуже важко досягати визначеної мети без високого рівня професійної комунікації, більш того, вважаємо, що відсутність комунікабельності, замкнутість тощо є причиною невміння професійно спілкуватись, та, відповідно, унеможлиблює ефективне виконання своїх службових обов’язків офіцером відповідного рангу.

Вважаємо, що на формування комунікативної компетентності керівника впливають різноманітні психологічні чинники, зокрема висока нервова збудливість, потреби, інтереси, мотивація, можливості, індивідуальні психологічні особливості особистості, а також умови життя в соціальному середовищі та соціальний досвід індивіда.

Процес цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності передбачає вирішення низки завдань, таких як: вивчення основ професійного спілкування, знайомство з його структурами, функціями, стилями, моральними принципами, освоєння технологій цього процесу, а також формування майстерності у комунікації, розвиток гуманістичного мислення та активізація мотивації до професійної діяльності офіцера-прикордонника. Крім того, важливими є самоаналіз і рефлексія в процесі навчання. Основа формування професійно-комунікативної компетентності – це процес спілкування, який є одним з ключових інструментів у професійній діяльності керівника державного органу будь-якого рівня.

Цілком погоджуємося, що основною складовою комунікативної компетентності керівника державного органу (органу охорони державного кордону) є мовна компетентність, тлумачення якої як загального поняття до сьогодні не набуло єдиного правильного формулювання дослідників кваліфікує її як сукупність знань про систему мови тощо.

Характеризуючи поняття комунікативної компетентності, багато науковців (І. Зимня, І. Зязюн, В. Калінін та ін..) визначають його як множиннокомпонентну структуру, у якій вирізняють мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, комунікативний, рефлексивний та особистісний елементи. Усі ці складові взаємопов’язані, так як високий рівень комунікативної компетентності означає всебічний розвиток усіх її компонентів, якісне володіння комунікаційними методами та їхнє застосування.

Аналізуючи комунікативну культуру, останні виділяють три основні структурні компоненти: когнітивно-мотиваційний, діяльнісний та риторичний. Кожен з цих компонентів розглядається через три складові комунікативної культури: якості, знання та вміння.

Цікавою є позиція О. Волченко, яка також акцентує увагу на взаємозв’язку всіх компонентів комунікативної компетентності, що визначає результат її формування чи впливає на цей процес. Вона пропонує наступну структуру комунікативної компетентності: цілемотиваційний, когнітивно-професійний, особистісний та рефлексивний компоненти [5, с. 181].

Погоджуємось із думкою Л. Вікторової, яка, аналізуючи формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів, визначає структуру цієї компетентності як єдність чотирьох компонентів: когнітивного, мотиваційного, комунікативного та рефлексивного. Когнітивний компонент, за її словами, охоплює сукупність знань у конкретній галузі, причому рівень розвитку цього компонента визначається глибиною та системністю цих знань. Мотиваційний компонент включає в себе мотиви, цілі, потреби, інтереси до пізнання, прагнення до самовдосконалення та підвищення рівня. Комунікативний компонент проявляється в умінні встановлювати та підтримувати взаємини, ефективно передавати свою думку співрозмовнику.

Рефлексивний компонент полягає в умінні свідомо контролювати свою мовленнєву діяльність та рівень професійних досягнень [6, с. 143].

Тому можна погодитись із думкою Ерджієс Саїт Емре, який у своєму дослідженні виокремлює функції комунікативної компетентності:

інформаційна, яка пов’язана зі створенням необхідного інформаційного потоку в процесі спілкування, що зумовлює розвиток соціально значущих зв’язків у колективі, охоплює вміння чітко висловлювати думки;

мовленнєва, що забезпечує володіння знаннями граматичної структури мови;

операційна, яка репрезентує ініціативність у мовленні, передбачає створення умов, що сприятимуть найкращому розкриттю мовленнєвого потенціалу; коригувальна, що полягає в прогнозуванні негативних явищ та їх ліквідації в мовленні.

Підтримуємо позицію В. Назаренка, що психологічними умовами розвитку комунікативної компетентності керівника у службово-діловому спілкуванні є:

- усвідомлення нерозривного взаємозв’язку між рівнем особистої КК та ефективністю службово-ділової взаємодії;
- можливість самостійного визначення цілей, змісту процесу навчання та оцінки його результатів;
- можливість співвіднесення теорії з варіантами розв’язання особистих проблем службово-ділової взаємодії;
- поєднання розв’язання службово-ділових ситуацій з тренінгом сенситивності;
- активна взаємодія з іншими учасниками процесу розв’язання службово-ділових ситуацій;

- одночасне удосконалення продуктивної складової комунікативної компетентності, пов'язаної з особистісними смисловими установками та її репродуктивної, операційної складової.

Автор у своєму дослідженні виділяє такі види комунікативної компетентності керівника ДПСУ різного рівня як: соціально-психологічна компетентність; переговорна компетентність; конфліктологічна компетентність; соціально-перцептивна компетентність; аутопсихологічна компетентність; рефлексивна компетентність [4, с. 7-8].

З урахуванням вищезазначеного, можна стверджувати, що високий рівень комунікативної компетентності проявляється в здатності ефективно слухати та ставити запитання, розуміти цілі, які ставить перед собою співрозмовник, і встановлювати з ним психологічний контакт. Така компетентність передбачає використання переважно кооперативних форм взаємодії, створення сприятливих соціально-психологічних відносин із суб'єктами службово-ділового спілкування, оптимальне поєднання механізмів сприйняття в процесі комунікації. Крім того, важливим є здатність створювати позитивну емоційну атмосферу в службово-діловій взаємодії, формувати почуття спільності та взаємної причетності між керівником органу охорони державного кордону та його співрозмовником (підлеглим), а також майстерно використовувати різні форми та засоби комунікації.

Таким чином, основними психологічними умовами розвитку комунікативної компетентності керівників на різних управлінських рівнях є:

- усвідомлення керівниками важливості взаємозв'язку між рівнем особистої комунікативної компетентності та ефективністю службового спілкування;
- можливість самостійно визначати керівниками цілі, зміст навчального процесу та оцінювати результати навчання;

- здатність корелювати теоретичні знання з практичними варіантами розв'язання особистих проблем у процесі службової взаємодії;
- поєднання вирішення службових ситуацій з тренуванням сенситивності;
- активна взаємодія керівників з іншими учасниками при розв'язанні службових ситуацій тощо.

Література

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003. № 661-IV. *Голос України*. 2003. № 83.
2. Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.11.2018 № 971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-18#top> (дата звернення 05.01.2025).
3. Завидович В. До питання структури комунікативної компетентності офіцера-прикордонника в умовах магістратури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Видавництво НАДПСУ*. 2018. № 1 (12). 612 с. С. 211-222.
4. Назаренко В.О. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності керівників Державної прикордонної служби України : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2007. 19 с.
5. Волченко О. М. Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04; АПН України, Ін-т педагогіки. Київ. 2006. 261 с.
6. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій

підготовці : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2009. 257 с.

7. Емре Е. С. Формування професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців у процесі фахової підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукраїнський національний педагогічний ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2016. 242 с.